

Конкуренентоспроможність як фактор стійкості та економічної безпеки підприємства

Миколенко Павло Григорович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.08.2024	Економіка	658.5:339.137.2

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14043897>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню конкурентоспроможності як чинника, що впливає на стійкість та економічну безпеку підприємства. Мета дослідження – визначити ключові складові конкурентоспроможності підприємств у сучасному економічному середовищі та дослідити їхній вплив на забезпечення стабільності й економічної безпеки в умовах сьогодення. Результати дослідження показують, що конкурентоспроможність є комплексним поняттям, яке включає багатоаспектний підхід до діяльності економічних суб'єктів на різних рівнях: від мікроекономічного до макроекономічного. Конкуренентоспроможність виступає ключовим параметром економічної системи, адже через неї проявляється стійкість системи та здатність до розвитку на довгострокову перспективу. У дослідженні показано, що конкурентоспроможність формується не лише під впливом внутрішніх чинників, таких як структура капіталу та виробничі ресурси, але й через здатність підприємства адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, включаючи коливання на ринку або зміну політичного курсу. Сучасний економічний контекст диктує необхідність для підприємств не лише підтримувати високий рівень конкурентоспроможності, але й орієнтуватися на клієнта. Доведено, що клієнтоорієнтована стратегія передбачає створення продуктів та послуг, які користуються високим попитом і сприяють лояльності клієнтів. Це є важливим, оскільки задоволеність клієнтів і довгострокові відносини з ними закладають фундамент для посилення економічної безпеки підприємства та його стійкого розвитку в умовах ринкової невизначеності. Практичне значення дослідження полягає у можливості використовувати отримані результати для розробки ефективних стратегій підвищення конкурентоспроможності та економічної стійкості підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, економічна безпека, інновації, клієнтоорієнтованість, стійкість

Competitiveness as a factor in enterprise stability and economic security

Annotation. This article explores competitiveness as a factor influencing the stability and economic security of an enterprise. The research aims to identify key components of competitiveness for enterprises in today's economic environment and examine their impact on

¹ аспірант кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку, Запорізький національний університет, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2649-6203>

ensuring stability and economic security under current conditions. The study results indicate that competitiveness is a complex concept involving a multifaceted approach to the activities of economic entities at various levels, from microeconomic to macroeconomic. Competitiveness serves as a key parameter within the economic system, as it reflects system stability and the capacity for long-term development. The research shows that competitiveness is shaped not only by internal factors, such as capital structure and production resources, but also by an enterprise's ability to adapt to changes in the external environment, including market fluctuations or shifts in political direction. The modern economic context dictates that enterprises must not only maintain high levels of competitiveness but also focus on customer orientation. It has been demonstrated that a customer-oriented strategy involves creating products and services that are in high demand and foster customer loyalty. This is essential, as customer satisfaction and long-term relationships form the foundation for enhancing the economic security of the enterprise and its sustainable development amid market uncertainty. The practical significance of this research lies in its potential application in developing effective strategies to improve enterprise competitiveness and economic resilience.

Keywords: competitiveness, economic security, innovation, customer orientation, stability

Вступ

Постановка проблеми. Питання стійкості і економічної безпеки підприємства є актуальним для будь-якого бізнесу, а для вітчизняного бізнесу, де економічна ситуація ускладнена тривалою війною, актуальність набуває особливої гостроти.

Історично поняття економічної безпеки підприємства еволюціонувало від простих моделей до складних інтегрованих систем. Спочатку основним чинником вважалася ресурсозабезпечувальна теорія, яка акцентувала увагу на наявності та ефективному використанні матеріальних ресурсів. Важливість ресурсів ніколи не зникала, але з часом до цього аспекту додалися нові виміри, зокрема, - людський капітал. Вивчення людського капіталу як вирішального активу спонукало багато компаній до перегляду своїх підходів до навчання та розвитку співробітників.

Однак справжнім проривом стала увага до інновацій. В умовах глобалізації та технологічних змін, здатність швидко адаптувати нові технології, впроваджувати інноваційні продукти та процеси стала врешті-решт основною відмінною рисою лідерів ринку.

Збереження та розвиток бізнесу в кризових умовах вимагає від підприємств максимальної адаптивності та здатності до інновацій. В Україні, згідно досліджень [8], інноваційними є незначна частина компаній, а інвестиції у інновації дозволяють собі в умовах війни тільки одиниці. Та разом з тим 20% підприємців, готові інвестувати в інновації в умовах війни і посилювати свої конкурентні позиції. Хоча, здається, ця сума є невелика, але для економіки – це тисячі підприємств, а тому можна стверджувати, що вже сьогодні поступово змінюються пріоритети: бізнес фокусується на кінцевих замовників, що збільшує попит і робить бізнес стійкішим до криз.

Таким чином, конкурентоспроможність через ціну, інноваційність і сервіс є визначальними для економічної безпеки. Комплексний підхід, який охоплює всі ці аспекти, забезпечує підприємствам можливість не тільки виживати в складних умовах, а й активно розвиватися, зменшуючи ризики та збільшуючи стійкість. В Україні, де військові дії накладають додаткові виклики на бізнес, здатність до конкурентоспроможності є ключовими для забезпечення довгострокової економічної безпеки та стабільності підприємств.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання конкурентоспроможності як фактору забезпечення стійкості та економічної безпеки підприємства достатньо досліджено у вітчизняній науковій літературі. Більшість

досліджень зосереджено на аналізі стратегій та факторів, що сприяють підвищенню конкурентних переваг підприємств у сучасних умовах, включно з викликами воєнного часу. Дослідження, присвячені впливу стратегій на економічну безпеку підприємств, є досить широкими. Зокрема, значний вклад зробили Т.А. Власенко, С.В. Степаненко та Н.В. Помоголова, які наголошують на ролі стратегій підвищення конкурентоспроможності у зміцненні економічної безпеки організацій, підкреслюючи необхідність комплексного підходу до цього питання [1]. Дослідження Гринкевича С.С. та Беньо Ю.-І.Ю. акцентує увагу на інноваціях як основі конкурентних переваг [2]. Подібну думку щодо важливості інновацій для розвитку в умовах нестабільності висловлює Т. Беялов [3].

Щодо аспектів фінансової стабільності підприємств, важливим є внесок М.О. Лишенка, який аналізує фінансову стійкість як основу економічної безпеки, звертаючи увагу на ефективне управління ресурсами як ключовий фактор стійкості підприємства [5]. Копилук О.І., Музичка О.М. та Холод З.М. також розглядають роль інноваційних стратегій для забезпечення фінансово-економічної безпеки [4].

У сфері теоретичних підходів до конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємств особливу увагу привертає навчальний посібник Р.Л. Лупака та Т.Г. Васильціва, який систематизує основні концепції та методи оцінки конкурентоспроможності, пропонуючи практичні інструменти для її підвищення [6]. У свою чергу, Н.М. Пилипенко підкреслює нерозривний зв'язок між конкурентоспроможністю та економічною безпекою [7].

Актуальність досліджень у сфері конкурентоспроможності під час війни підкреслює Л. Соболевська, яка розглядає питання впровадження інновацій в умовах кризи, обґрунтовуючи необхідність інноваційної активності для збереження конкурентних позицій на ринку [8]. Також О.М. Ткаченко вивчає взаємозв'язок між конкурентоспроможністю та економічною безпекою кондитерських підприємств [9]. А.В. Череп та Л.В. Худолей зосереджуються на специфічних методах оцінки економічної безпеки у машинобудуванні [10].

Загалом, хоча літератури з даної теми є достатньо, відчувається нестача систематизованого матеріалу, що інтегрував би різні підходи та забезпечував комплексне бачення стійкості підприємств у контексті економічної безпеки. Для глибокого аналізу було використано методи групування та систематизації, що дозволило узагальнити результати наукових досліджень та представити їх у світлі сучасних викликів.

Мета статті – показати значення конкурентоспроможності у формуванні стійкості та економічної безпеки в умовах сьогодення.

Результати

Виклад основного матеріалу. Багато науковців в Україні вважають, що фінансова стійкість та економічна безпека підприємства визначаються здатністю підприємства володіти достатньою кількістю оборотних коштів для продуктивного функціонування. Відповідно до досліджень Черепи А.В. та Худолей Л.В. [10], таке розуміння фінансової стійкості та економічної безпеки має ресурсорієнтований характер. Цю точку зору підтримує також Лишенко М. [5], яка зазначає, що фінансова стійкість залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами та характеризується оптимальною структурою активів, особливо оптимальним співвідношенням власних та оборотних коштів. Таке викладення більшою мірою сформоване фінансовими показниками фінансової стійкості та ліквідності, що визначають ефективність структури капіталу.

Для підприємств різних галузей існують різні нормативи щодо цього співвідношення: малі підприємства часто обмежуються власним капіталом, в той час як великі підприємства для збільшення оборотності вдаються до залучення зовнішнього

капіталу з різних джерел. Нормативного показника співвідношення залученого до власного капіталу для всіх підприємств не існує.

Відповідно до статистичних досліджень Асвата Дамодарана, у різних галузях економіки спостерігаються значні відмінності у співвідношенні залученого до власного капіталу. Для прикладу, банківська сфера, інвестиційні компанії, телебачення, відновлювальна енергетика, страхування, виробництво нафти і газу, їх дистрибуція, електроенергія, нерухомість та комунальні послуги часто характеризуються високим рівнем співвідношення залученого до власного капіталу. Зокрема, у даних сферах показник (D/E ratio) нерідко наближається або навіть перевищує 100%, що свідчить про високий ступінь залежності цих галузей від зовнішніх джерел фінансування. Однак ці високі показники не вказують на підвищений ризик у контексті фінансової стабільності, це звичайна структура капіталу, яка характерна для певних видів діяльності. Звідси випливає, що ресурсоорієнтована концепція може бути не завжди достатньо ефективною для визначення економічної безпеки компаній, що діють у різних секторах економіки.

Постає запитання, які критерії визначають стійкість та економічну безпеку. Альтернативним може стати системний підхід, який розглядає діяльність підприємства як комплексну структурну систему, що базується на принципах цілісності, адаптивності та гнучкості, сприяючи таким чином підвищенню конкурентоспроможності на ринку [3]. Ключовим елементом системного підходу є здатність компанії до інновацій. В сучасному динамічному бізнес-середовищі, де технологічний прогрес і змінність ринкових умов невинно зростають, здатність до інновацій може стати вирішальним фактором успіху підприємства [2], що здатний впливати комплексно – як на зростання ділової активності, покращення структури капіталу, так і на позиції підприємства на ринку.

Процес інновацій починається з глибокого аналізу ринку, включаючи дослідження потреб споживачів та особливостей конкурентного ландшафту. Це дозволяє ідентифікувати можливості для впровадження нововведень, які відповідають на актуальні запити ринку та пропонують значимі відмінності від продуктів конкурентів. Далі йде оцінка внутрішніх ресурсів і потенціалу організації, визначення ключових напрямів інноваційної діяльності. На цьому етапі формується команда, відповідальна за розробку та впровадження інноваційних проектів, розробляються концепції та детальні плани втілення ідей у життя [4].

Економічна оцінка передбачає аналіз потенційної рентабельності інновацій та їхнього впливу на загальну ефективність діяльності підприємства. Важливим є також оцінка ризиків, пов'язаних із впровадженням нових технологій та бізнес-моделей [4].

Завершальний крок у процесі інновацій – це ухвалення рішень про запуск інноваційного проекту та його реалізація на практиці. Інновації, успішно впроваджені на ринку, можуть значно підвищити конкурентоспроможність підприємства, розширити його ринкову частку та покращити стосунки з клієнтами [4].

Як результат - інновації дозволяють підприємству пропонувати ринку унікальні товари та послуги, які відповідають очікуванням сучасних споживачів, але й підвищують його привабливість на ринку, відкривають доступ до нових сегментів споживачів та стимулюють подальший розвиток бізнесу [3]. Це все разом формує умови для становлення конкурентоспроможного підприємства, що здатне протистояти зовнішнім викликам в довгостроковій перспективі.

Конкурентоспроможність підприємств визначається як ключова характеристика економічної системи, що відображає потенціал для подальшого розвитку. Вона вимірюється здатністю підприємства ефективно утримувати свої позиції на ринку, випускаючи продукцію, яка не лише задовольняє потреби споживачів, а й перевершує пропозиції конкурентів. Швидка реакція на зміни в зовнішньому оточенні є

фундаментальною для збереження стійкості та ефективності діяльності підприємства [1].

Ступінь конкурентоспроможності визначається заходами, спрямованими на здобуття та захист конкурентних переваг. Підприємство має здатність відстоювати свої позиції, опираючись як на зовнішні, так і на внутрішні фактори. Зовнішні фактори включають державну підтримку, ринкові умови, розвиток науково-технічного прогресу в галузі, а також економічну та політичну стабільність. Внутрішні фактори охоплюють потенціал підприємства, організацію виробництва, інноваційну активність, маркетингову та збутову стратегію, а також якість та цінову привабливість продукції [6].

Хоча конкурентоспроможність є важливим елементом для оцінки економічної безпеки підприємства, це лише один з аспектів стійкого розвитку. Необхідно також враховувати потенційний негативний вплив екзогенних факторів, а також здатність підприємства адаптуватися до кризових явищ. Оцінка економічної безпеки має базуватися на прогнозуванні майбутніх ринкових позицій та аналізі стратегічних напрямків діяльності, з урахуванням можливих перешкод [7,9].

Таким чином, формування стійкої до загроз економічної системи базується на підвищенні рівня конкурентоспроможності, який є фундаментальним чинником економічної безпеки. Взаємозв'язок між економічною безпекою та конкурентоспроможністю сприяє забезпеченню ефективної діагностики та вирішення проблем, пов'язаних з оцінкою та підтриманням економічної безпеки підприємства [7].

На основі аналізу академічних досліджень [1,2,3,4,10] можна стверджувати, що економічна безпека компанії тісно пов'язана з її структурою капіталу, інноваційною активністю та конкурентоспроможністю. Кожен із цих чинників має визначальний вплив на ключові елементи стійкості та безпеки підприємства.

Оптимальна структура капіталу є критичною для забезпечення фінансової стабільності та здатності компанії протистояти економічним коливанням. Вона впливає на здатність підприємства залучати інвестиції та кредити, що, в свою чергу, впливає на його зростання та розвиток. Частка оборотних активів, з іншого боку, вказує на ліквідність та оперативність управління ресурсами компанії, що безпосередньо впливає на її ділову активність та можливість швидко реагувати на ринкові зміни.

Людські ресурси та інтелектуальний капітал є основою для інноваційності та конкурентоспроможності. Висококваліфіковані та мотивовані працівники сприяють впровадженню нових ідей і підходів, які можуть радикально покращити продуктивність та ефективність роботи компанії. В той же час, ділова активність, яка включає в себе інноваційні процеси та стратегічне планування, визначає швидкість реакції підприємства на зовнішні виклики та можливості.

Рентабельність, як показник фінансового здоров'я компанії, безпосередньо залежить від ефективності використання ресурсів, інновацій та стратегічного управління. Вартість бренду та впізнаваність компанії на ринку є важливими активами, які забезпечують довгострокову конкурентоспроможність та лояльність клієнтів. Нарешті, задоволення потреб споживачів не лише сприяє підтриманню поточної клієнтської бази, але й відкриває нові ринкові можливості для зростання та розширення бізнесу.

Розглянемо таблицю-схему впливу різних чинників на складові стійкості та економічної безпеки (табл.1).

Вплив різних факторів на стійкість та економічну безпеку підприємства

	Оптимальні ресурси	Інновації	Конкурентність
Структура капіталу	Забезпечує стабільність і прогнозованість фінансування, підвищує кредитний рейтинг	Забезпечують більшу гнучкість у структурі капіталу	Сприяє кращому доступу до фінансових ресурсів
Частка оборотних активів	Оптимальне управління оборотними коштами знижує фінансові ризики	Впровадження новітніх технологій збільшує оборотність активів	Підвищує можливість швидкого обігу активів та ефективності інвестицій
Людські ресурси	Кваліфіковані та мотивовані співробітники підвищують продуктивність і інноваційність	Здатність перетворити людський капітал та інтелектуальний капітал	Залучення нових талантів через сильну ринкову позицію
Ділова активність	Ресурсна оптимізація сприяє ефективності процесів	Автоматизація та цифровізація процесів покращують ділову активність	Підвищена конкурентоспроможність веде до ефективності і оптимізації бізнес-процесів
Рентабельність	Ефективне використання ресурсів забезпечує високий рівень рентабельності	Інновації покращують рентабельність в довгостроковій перспективі	Можливість здійснювати ціновий тиск на ринку, покращуючи рентабельність
Вартість бренду	Непрямої вплив на бренд через інвестиції	Формування унікальних продуктів і впізнаваності компанії на ринку	Сильний бренд сприяє зростанню його вартості та конкурентного статусу
Впізнаваність на ринку	Непрямої вплив на бренд через інвестиції	Формування унікальних продуктів і впізнаваності компанії на ринку	Конкурентне позиціонування забезпечує широку впізнаваність на ринку
Задоволення потреб споживачів	Непрямої вплив через конкурентоспроможність	Формування унікальних продуктів і впізнаваності компанії на ринку	Забезпечення високої рівня задоволеності клієнтів через перевершення конкурентів

Таким чином, кожен із зазначених чинників відіграє істотну роль у формуванні комплексної системи економічної безпеки та стійкості підприємства, що дозволяє не тільки виживати, але й процвітати у складних ринкових умовах.

Власенко Т. А. та Степаненко С. В. акцентують увагу на тому, що вирішальним аспектом конкурентоспроможності є клієнтоорієнтований підхід, що полягає у зосередженні зусиль на задоволенні потреб кінцевих споживачів. Вони стверджують, що конкурентна стратегія підприємства, зорієнтована на клієнта, є ключем до ефективності, актуальності на ринку та виживання компанії, оскільки це дозволяє не тільки приваблювати нових клієнтів, але й утримувати існуючих за рахунок їх задоволеності та лояльності [4].

Згідно з їх підходом, клієнтоорієнтованість включає в себе ряд ключових компонентів: перше — це встановлення міцних відносин із клієнтами і врахування їхніх побажань; друге — це створення комплексного продукту, що включає не тільки виробництво, але й доставку та логістику; третє — це можливість індивідуалізації продукту згідно з вимогами клієнта, незалежно від того, чи йдеться про товар чи послугу. Ці елементи спільно забезпечують глибше розуміння потреб споживача та вибудовують довіру між підприємством і клієнтом [4].

Значення клієнтоорієнтованості не може бути переоцінено у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства, оскільки вона тісно пов'язана із здатністю адаптуватися до змін на ринку та відповідати на зростаючі вимоги споживачів, що в кінцевому підсумку забезпечує більш міцні позиції підприємства порівняно з конкурентами [4].

У контексті забезпечення стійкості та економічної безпеки, важливо враховувати як ресурсно-орієнтовані фактори, так і аспекти, пов'язані з підтриманням високої конкурентоспроможності та здатності оперативно адаптуватися до змінних умов зовнішнього середовища. Сучасна економічна реальність України, характеризуючись значною фінансовою, економічною та політичною нестабільністю, вимагає від компаній не тільки вдосконалення внутрішніх процесів, але й активного впровадження інновацій.

Інноваційність є ключовим фактором, який дозволяє підприємствам не просто виживати, але й зростати в умовах ринкової невизначеності, стимулюючи створення продуктів та послуг, що перевершують конкурентів та задовольняють змінювані вимоги споживачів. Формування конкурентних та клієнтоорієнтованих стратегій сприяє зміцненню позицій компанії на ринку і підвищенню її вартості, незалежно від зовнішніх турбулентностей [8].

Ефективне використання ресурсів, інтелектуального капіталу та технологічних інновацій дозволяє компаніям оптимізувати свої ділові процеси, покращувати рентабельність і забезпечувати стабільність в умовах економічних коливань. Такий інтегрований підхід є фундаментом для створення гнучких моделей бізнесу, здатних мінімізувати ризики та використовувати потенціал нових ринкових можливостей для забезпечення довгострокової стабільності та економічної безпеки.

Висновки

Отже, конкурентоспроможність є комплексним поняттям, яке охоплює різноманітні аспекти функціонування економічних суб'єктів від рівня мікро до макроекономічного рівня. Це включає в себе не тільки ресурсозабезпечення, яке є основою для виробничих можливостей підприємства, але й інноваційний підхід, що передбачає розробку нових продуктів і технологій, які можуть забезпечити переваги на ринку. Конкурентоспроможність виступає ключовою характеристикою економічної системи, оскільки відображає її стабільність і спроможність до довгострокового розвитку. Вона визначається не лише внутрішніми факторами підприємства, такими як структура капіталу і виробничі можливості, але й здатністю швидко реагувати на зовнішні зміни, наприклад, коливання ринкових умов або політичні рішення.

Сучасний економічний контекст вимагає від підприємств не лише забезпечення конкурентоспроможності, а й орієнтації на клієнта. Стратегія, орієнтована на клієнта,

передбачає створення унікальних продуктів та послуг, що постійно користуються попитом і викликають лояльність клієнтів. Це важливо, оскільки зміцнення довіри та задоволеності клієнтів є фундаментом для створення міцних, довгострокових відносин, що, в свою чергу, сприяє підвищенню економічної безпеки і загальної стійкості підприємства на ринку.

Список використаних джерел

1. Власенко Т.А., Степаненко С.В., Помогалова Н.В. Стратегія підвищення конкурентоспроможності як фактор впливу на забезпечення економічної безпеки організації. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права, 2023, №4, С. 29–38. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/052905a3-1554-4fee-b2de-54163d38e471/content>
2. Гринкевич С.С., Беньо Ю.-І.Ю. Інновації як чинник забезпечення конкурентних переваг підприємства. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, 2023, №10. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-10-04-05/2023-10-04-05>
3. Беялов Т. Інноваційний розвиток підприємництва в умовах війни та в післявоєнний період, 2022, С. 66–67. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20218/1/PIONBUG_2022_P066-067.pdf
4. Копилук О.І., Музичка О.М., Холод З.М. Інноваційні стратегії формування фінансово-економічної безпеки підприємств. Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова, 2017, Т. 22, №1, С. 63–66. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2017_22_1/15.pdf
5. Лищенко М.О. Аналіз фінансової стійкості підприємства як елементу забезпечення фінансової стабільності роботи підприємства. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки», 2018, №2, С. 49–57.
6. Лупак Р.Л., Васильців Т.Г. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Львів: Видавництво ЛКА, 2016. 484 с.
7. Пилипенко Н.М. Конкурентоспроможність як невід’ємна складова забезпечення економічної безпеки підприємства. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2976/1/Пилипенко%20Н.%20М.%20Конкурентоспроможність%20як%20невід%20ємна%20складова%20забезпечення%20економічної%20безпеки%20підприємства%20.pdf>
8. Соболевська Л. Інновації під час війни – чи на часі? Ukrainian Cluster Alliance, 2024. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/innovatsiyi-pid-chas-viyny/>
9. Ткаченко О.М. Конкурентоспроможність та економічна безпека кондитерських підприємств України: взаємозв'язок в умовах політичної та соціальної нестабільності країни. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць, 2015, №4 (167), С. 39–42.
10. Череп А.В., Худолей Л.В. Особливості оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств машинобудування. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки», 2015, №3, С. 33–40.